

Udviklingen af holdninger til etniske minoriteter i 1985

Indledning

Indtil begyndelsen af 80'erne hørte begreber som fremmedhad, intolerance og racisme til sjældent anvendte termer i vort dagligsprog herhjemme. De blev i hovedsagen kun benyttet, når vi talte om andre. Om konflikter og sammenstød mellem etniske grupper, der fandt sted i andre vesteuropæiske lande og især i andre verdensdele. Vi kunne, med en kollektiv illusion om at tilhøre en af verdens mest frisisinde og humant indstillede nationer, med ren samvittighed tage afstand fra de holdninger, der fremprovokerede disse begivenheder.

Men inden for de sidste 5-6 år er disse ord blevet hyppigere og hyppigere i vores hverdag. Der går sjældent lang tid mellem beretningerne i medierne om episoder med umiskendelig præg af konflikt eller sammenstød mellem majoritet og herboende etniske minoriteter.

Danmark er ikke længere et étnisk set helt så homogent samfund, som det var for 20 år siden. Indvandringen af fremmed arbejdskraft fra såkaldte tredjelande og den efterfølgende familiesammenføring har for første gang gjort de fremmede synlige i Danmark. Indvandrerne har allerede fra slutningen af 70'erne givet udtryk for oplevelsen af stigende negativitet,

afvisning og chikane i dagligdagen fra mange danskeres side. Enkelte har endog talt om angst for forfølgelse og angst for fremtiden i Danmark. Diskrimination på arbejdsmarkedet betragtes også som en af forklaringerne på indvandrerens usædvanlig høje ledighed.

1985 blev det år, hvor befolkningens generøsitet, hjælpsomhed og solidaritet med herboende etniske minoriteter blev sat på en større prøve end nogensinde i efterkrigsårene. Knap en tredjedel af de ca. 26.000 mennesker, der har opnået asyl i Danmark siden afslutningen af den anden verdenskrig, fik den tilkendt i 1985. Tilmed var flygtningetilstrømningen tilsyneladende uforudset af alle. Offentligheden var derfor helt uforberedt, og de sædvanlige påvirkningsstrategier, der sikrer, at forfulgte omgives med forståelse og sympati af modtagerlandets befolkning, blev hermed i nogen grad sat ud af spillet.

Hvad betød dette år for befolkningens holdning til etniske minoriteter? Oplevede man disse begivenheder som en ekstra udfordring til at leve op til vore humanitære og demokratiske idealer? Eller har man snarere betragtet de mange flygtninge som en provokation? En begivenhed der fordrede, at vi måtte sige stop, nu har vi fået nok? Hændelserne i 1985 tyder på begge dele. Vi har været vidner til episoder, som vi for blot nogle få år siden var sikre på ikke kunne finde sted i Danmark. Optøjerne i Kalundborg, hvor nogle af byens unge overfaldt en gruppe flygtninge, brandbomber ved den jødiske synago-

ge og jødiske forretninger var tidligere utænkelige begivenheder i den danske hverdag.

Men vi har også set det modsatte. Rundt omkring i landet er der opstået grupper med det formål at lette flygtningenes vej ind i det danske samfund. Mange har engageret sig i arbejdet for retfærdighed og human behandling af asylsøgende. Mange er aktive i bekæmpelsen af fremmedhad og racisme.

Disse begivenheder efterlader indtrykket af splittelse og polarisering af det danske samfund i dette spørgsmål. Hvad ligger der bag disse begivenheder? Findes der en holdningsmæssig dækning hos befolkningen for denne tilsyneladende splittelse, eller er der snarere tale om lokalt betingede konflikter og animositet eller sympati og hjælpsomhed?

Det er dette spørgsmål, der vil blive søgt besvaret i det efterfølgende.

Datagrundlaget

Denne fremstilling er en udbygning og viderebearbejdelse af et tema, som indgår i en undersøgelse, socialforskningsinstituttet har gennemført om befolkningens holdning til etniske minoriteter. Rapporten er i skrivende stund endnu ikke publiceret. De oplysninger, som undersøgelsen bygger på, er indsamlet gennem Danmarks Statistiks og socialforskningsinstituttets fælles omnibusundersøgelser. Omnibusundersøgelserne gennemføres regelmæssigt flere gange om året og er bl.a. karakteriseret ved, at flere emner samles i ét interview. Stikprøven trækkes som et tilfældigt udvalg fra CPR-registeret af personer i alderen 16-99 år.

Dataindsamlingen fandt sted med ca. et års mellemrum, nemlig i august 1984, det vil sige før flygtningedebatten tog sin begyndelse for alvor, og i oktober 1985, hvor den var på sit højeste. Formålet med

undersøgelsen var dels at indsamle oplysninger om befolkningens holdning til indvandrere og flygtninge, dels at analysere, hvorvidt disse holdninger har ændret sig i løbet af 1985 bl.a. under indtryk af det store antal flygtninge, der i denne periode søgte og fik asyl i Danmark.

Spørgsmålene vedrørende holdninger til indvandrere blev stillet ved begge dataindsamlinger, mens oplysninger om holdninger til flygtninge kun blev indhentet ved den sidste undersøgelse i oktober 1985.

De påstande, der anvendtes ved holdningsmålingen, blev underkastet faktoranalyse. Kun de påstande, som udviste en relativt høj korrelation, og som også ud fra en psykologisk betragtning måtte anses for at måle samme bagvedliggende dimension, indgår i det indvandrerindeks, som vil blive omtalt i det følgende. Lidt forenklet kan man sige, at fælles for de fem udsagn, indvandrerindekset bygger på, er, at de først og fremmest måler befolkningens vurdering af indvandringens konsekvenser på tilgængeligheden af en række samfundsmæssige goder her i landet. Hovedelementet er i dette måleinstrument solidaritetsdimensionen, dvs. indstillingen til at dele de samfundsmæssige goder med invandrerne. Herudover indgår der et enkelt udsagn, som indicerer fremmedangst.

Flygtningeindekset, som ligeledes er bygget op om fem udsagn, men med andre formuleringer, har til hensigt at måle samme dimensioner, nemlig solidariteten og angsten for det fremmede, det ukendte.

På grundlag af svarene på de fem udsagn, der indgår i indvandrerindekset, er materialet blevet delt op i fem holdningsgrupper ud fra ønsket om, at hver gruppe skulle omfatte ca. 20 pct. Den anvendte teknik med fem svarmuligheder på hvert spørgsmål resulterer i en skala med et ud-

faldsrum fra 5 til 25, hvor 5 repræsenterer den yderste grad af negativitet, og 25 udtrykker den maksimale grad af positivitet. Grupperne fordeler sig i materialet, som det fremgår af tabel 1.

Tabel 1. Sammensætning af de fem holdningsgrupper i 1984- og i 1985-undersøgelsen.

	Skala- Point	Procent		Antal	
		84	85	84	85
Gruppe 1.....	5-12	20,0	19,5	299	294
Gruppe 2.....	13-16	20,0	20,0	301	301
Gruppe 3.....	17-19	18,2	16,8	272	254
Gruppe 4.....	20-22	20,7	21,8	309	329
Gruppe 5.....	23-25	21,0	21,9	314	331

Holdninger til indvanderne i 1984 og i 1985

Tabel 2 viser andelen af enige (dvs. helt enige og delvis enige) på samtlige otte udsagn, der indgik i begge interviewundersøgelser. De udsagn, der er mærket med stjerne, indgår i indvandrerindekset.

Tabellen, viser nogle bemærkelsesværdige træk i befolkningens holdninger allerede i 1984. Især hvad tilslutningen til indeks-udsagnene angår er der betydelig afstand mellem grupperne. Mens ingen i den mest positive gruppe erklærer sig enig i nogen af disse påstande, tilslutter et overvejende flertal sig til dem i den mest

Tabel 2. Den procentvise andel af de enige i holdningsudsagn og indvandrere i 1984 og i 1985, opdelt på holdningsgrupper.

	Holdningsgruppe									
	1		2		3		4		5	
	84	85	84	85	84	85	84	85	84	85
<i>Negative udsagn</i>										
pct.										
* Mange indvandrere er kommet til landet for at udnytte vort sociale system.....	78	83	38	52	26	36	9	14	-	-
* Vi har fået en øget arbejdsløshed her i landet, fordi indvanderne har taget danskernes arbejde	76	72	36	35	18	18	10	7	-	-
* Indvandringen udgør en trussel mod vor nationale egenart	65	71	27	31	13	13	5	6	-	-
* Indvandrere, som begår handlinger, der fører til fængselsstraf, bør omgående udvises....	94	97	75	82	62	62	37	48	-	-
* Hvis arbejdsløshedsheden stiger, bør vi tvinge indvanderne til at rejse hjem	85	76	38	30	16	11	5	2	-	-
Indvanderne omgås kun hinanden og holder alle andre ude	53	43	42	35	34	30	34	29	19	18
<i>Positive udsagn</i>										
Samfundet bør skabe muligheder for, at indvanderne kan beholde deres sprog og kultur ..	20	27	34	33	42	46	54	62	71	76
Indvanderne har med deres skikke og vaner gjort vores kultur rigere	10	10	13	25	22	36	34	52	49	66

negative gruppe. Meningsforskellene er derimod langt fra så markante, når det drejer sig om positive udsagn eller postulat. Det samme et tilfældet for de udsagn, der forudsætter en eller anden form for kendskab til eller viden om indvandre-re. Det ser altså ud til, at holdningsdan-nelsen til spørgsmålet om indvandrerne tilstedeværelse her i landet for det første er så godt som helt løsrevet fra et direkte eller indirekte kendskab til dem. Dette be-styrkes i øvrigt af den kendsgerning, at 75 pct. af interviewpersonerne ikke er i stand til blot at give et omtrentligt skøn over an-tallet af herboende udenlandske statsbor-gere i de store indvandernationaliteter hverken i 1984 eller i 1985. Yderligere un-derbygges dette af, at skønt kontaktf-la-den mellem danskere og indvandrere er noget bredere i 1985 end i 1984, er ca. halvdelen af befolkningen stadig helt uden kontakt med indvandrerne i daglig-dagen.

Det faktum, at spredningen er langt mindre med hensyn til de positive udsagn, kunne for det andet tyde på, at det, der er kernen bag negativiteten og intolerancen over for indvandrerne, er, at de opleves af grupper af befolkningen som potentielle konkurrenter om de sparsomme og van-skeligt opnåelige sociale og samfunds-mæssige goder. Sagt på en anden måde tyder disse resultater på, at modstanden og negativiteten snarere er betinget af, at grupper af befolkningen har en forestil-ling om, at tilgængeligheden af de sociale goder indskrænkes som følge af deres til-stedeværelse end deres fremmede etnici-tet.

Året efter blev flygtningetilstrømning-gen omgivet af en vældig mediebevågen-hed. Mistanke om bekvemmelighedsflygt-ninge, organiseret mennesketransport fra urolige dele af verden og lignende blev med jævne mellemrum fremført i debat-

ten. Hvad betyder alt dette for holdnin-gen til en anden etnisk minoritet, nemlig indvandrerne? Beregner man gennemsnit-tet for hele befolkningen på alle fem in-dekspåstande, kan der ikke konstateres nogen forskel. Gennemsnittet for hele be-folkningen er 17,4 skalapoint i 1984 og 17,5 skalapoint i 1985. Når man imidler-tid tager den kendsgerning i betragtning, at de øvrige udsagn viser en ikke helt ube-tydelig forbedring, må man alligevel kon-kludere, at befolkningens holdning til indvandrerne som helhed på trods af den til tider følelsesladede debat om flygtninge er blevet noget mere positiv. Men man bør dog være opmærksom på to forhold, når forbedringen af holdningerne til ind-vandrerne skal vurderes. For det første vi-ser tabellen, at forbedringen især skyldes en større tolerance for og accept af kultu-relle forskelligheder og meget mindre en stigende solidaritet med henblik på, at vil-le dele samfundets ressourcer med dem. For det andet dækker den svage forbed-ring over den kendsgerning, at afstanden mellem de indvandrer-negative og indvan-drerpositive synspunkter på visse områder er blevet endnu større i 1985, end det var året før.

Dette kunne tyde på, at tolerance for kulturelle forskelligheder meget vel kan trives sammen med manglende solidatitet med hensyn til ønsket om at sikre ind-vandrerne lige adgang til de eftertragtede, men vanskeligt opnåelige goder. Sagt på en anden måde er det ikke helt utænke-ligt, at man kan leve med inkonsistente holdninger til de fremmedes tilstedeværel-se i Danmark. En holdning der på den ene side hviler på den erkendelse, at nye men-esker, nye normer og værdier er berigen-de og inspirerende at blive konfronteret med. Og som på den anden side tager ud-gangspunkt i, at disse oplevelser ikke må koste noget.

Hvilke grupper ændrer holdninger?

Meget såvel ældre som nyere holdningsforskning bærer vidnesbyrd om, at positive og negative holdninger til etniske minoriteter ikke er jævnt fordelt i befolkningen. Generelt dokumenteres der en tendens til, at befolkningsgrupper, der lever under omstændigheder, der kan eller i fremtiden vil kunne betinge en grundlæggende følelse af tryghed, sikkerhed og magt over egen skæbne og egen verden, er mere tolerante og positive over for fremmede grupper.

Disse tendenser bekræftes af denne undersøgelse. Socioøkonomiske karakteristika, der normalt er forbundet med tolerante holdninger, udviser også her de forventede sammenhænge. Ældre er mere negative over for indvandrere end yngre. De erhvervsmæssigt beskæftigede og de uddannelsessøgende er mere positive end de grupper, der er ude af erhverv. Mennesker med højere uddannelse og højere indkomster er mere positive end grupper med kortvarig skoleuddannelse og lave indkomster. Derimod kan man i modsætning til nyere skandinaviske holdningsundersøgelser ikke konstatere holdningsforskelle mellem de to køn. Heller ikke det forhold, at bopælen er beliggende i en kommune med relativt høj koncentration af indvandrere, synes at spille nogen rolle for holdningen.

En række af de baggrundsfaktorer, der udviser sammenhæng med holdningerne, kan overlappe og være udtryk for det samme bagvedliggende forhold. Af den flerdimensionale analyse, der blev gennemført for at identificere den eller de faktorer, der med størst sandsynlighed kunne forudsige holdningens retning, fremgik det, at alder havde en svag, erhverv nogen og skoleuddannelsens varighed en særdeles stærk betydning.

Beregnes den gennemsnitlige holdningsscore for de enkelte undergrupper af befolkningen på grundlag af svarene i 1984- og i 1985-undersøgelsen, ser man nogle forskydninger, der lidt forenklet kunne tolkes som en tendens til, at de grupper, der i forvejen har negative standpunkter, bliver mere negative, mens de positive rykker endnu en tak mod positivitet. Det indtryk af splittelse og polarisering i hvert fald på nogle punkter, som tabel 2 efterlod, bestyrkes også af tabel 3. Men tabellen viser samtidig også, at disse tendenser ikke gælder undtagelsesfrit.

Når man ser bort fra guppen med 7 års eller kortere skoleuddannelse, viser tallene, at de mindst positivt indstillede i samtlige uddannelsesgrupper er de ældste efterfulgt af de yngste, dvs. aldersgruppen 16-24 år. Når denne tendens ikke slår igennem hos de 16-24-årige i gruppen med 7 års skoleuddannelse, må det ses i sammenhæng med, at langt de fleste af disse unge er skoleelever.

At alder er af betydning for indstillingen over for indvandrere, er der i og for sig ikke noget overraskende i. Med alderen kan følge en vis konservatisme og en stigende afvisning af nye ideer og nye krav.

Mere overraskende og i og for sig også mere foruroligende er den kendsgerning, at denne afstandtagen til indvandrere og flygtninge også deles af de helt unge. Her til kommer, at den gruppe, hvor den største forskydning mod negativitet har fundet sted i løbet af 1985, netop er de unge mellem 16 og 24 år med 8-9 års skoleuddannelse. Den kendsgerning, at holdningerne hos de 16-24-årige på 10. klassetrin forbliver på samme niveau, tyder også på en mere udbredt negativitet og skepsis hos denne aldersgruppe set i lyset af, at såvel de 25-39-årige som de 40-59-årige er ble-

Tabel 3. Gennemsnitlig holdningsscore for befolkningen opdelt på skoleuddannelse og alder.

	Indvandrere 1984		Indvandrere 1985		Flygtninge 1985	
	point	antal	point	antal	point	antal
<i>7. klasse eller mindre:</i>						
16-24 år	19,0	52	20,2	37	19,9	36
25-39 år	16,4	65	16,9	48	17,0	48
40-59 år	16,2	224	15,2	224	14,1	223
60 år og derover	14,2	279	14,4	260	13,1	259
<i>8.-9. klasse:</i>						
16-24 år	16,4	58	15,2	76	14,9	76
25-39 år	16,9	121	18,0	124	16,9	125
40-59 år	17,8	72	18,6	93	17,5	93
60 år og derover	15,3	26	15,9	35	14,7	35
<i>10. klasse:</i>						
16-24 år	17,7	113	17,7	105	17,6	106
25-39 år	19,1	174	19,4	187	18,3	188
40-59 år	19,3	81	20,0	103	18,7	102
60 år og derover	16,8	38	16,7	39	14,8	38
<i>Studenter-/HF-eksamen:</i>						
16-24 år	21,1	45	21,5	45	20,3	45
25-39 år	22,5	91	22,8	79	22,4	79
40-59 år	22,4	37	22,0	36	21,8	36
60 år og derover	20,4	14	17,2	10	16,3	10

vet mærkbart mere positive mellem de to dataindsamlingspunkter.

Året 1985 har således flyttet nogle standpunkter. Skønt det ikke kan hævdes, at alle med et negativt udgangspunkt undtagelsesfrit er blevet mere negative i løbet af dette år, er der meget, der tyder på, at latente antipatier er blevet til manifest negativitet, og latente sympatier har udviklet sig til manifest positivitet.

Hvad ligger der bag polariseringen?

Et nærliggende svar på dette spørgsmål kunne netop være flygtningetilstrømningen. Det kan meget vel tænkes, at den kendsgerning, at antallet af asylsøgende mangedobledes inden for en relativt kort periode, og at disse asylsøgende afveg fra vores stereotype opfattelse af, hvordan en

flygtning bør være, har været med til at fremkalde den konstaterede polarisering. Når den har ført til stigende negativitet netop hos de unge, kunne dette være en konsekvens af sammensætningen af den nye flygtningegruppe, hovedsageligt bestående af unge veluddannede mænd med ambitioner om at færdiggøre deres uddannelse og genetablere deres vante middelklassetilværelse. Forklaringen kunne således være den potentielle konkurrence, flygtningene udgør i disse unges øjne, når det gælder om at få del i ressourcerne på uddannelses-, arbejds- og boligmarkedet. Det kan ikke udelukkes, at det er denne animositet, der udspringer af denne konkurrencesituation, som bliver udstrakt til og overført på indvandrerne. Forklaringen kan ikke afvises al den stund, at undersøgelsen viser en noget større negativitet og skepsis over for flygt-

ninge end over for indvandrere i alle befolkningsgrupper. Mistanken om misbrug og udnyttelse af vore sociale systemer er mere udbredt over for flygtninge end over for indvandrere. Men forskellen mellem holdningerne til flygtninge og indvandrere er størst hos de i forvejen mest negative grupper. Dette kunne tyde på, at de befolkningsgrupper, der i forvejen betragter herboende fremmede statsborgere med skepsis, får deres holdninger bestyrket på grund af de usædvanligt mange flygtninge i 1985. Det vil sige, at dette er dråben, der får bægeret til at flyde over.

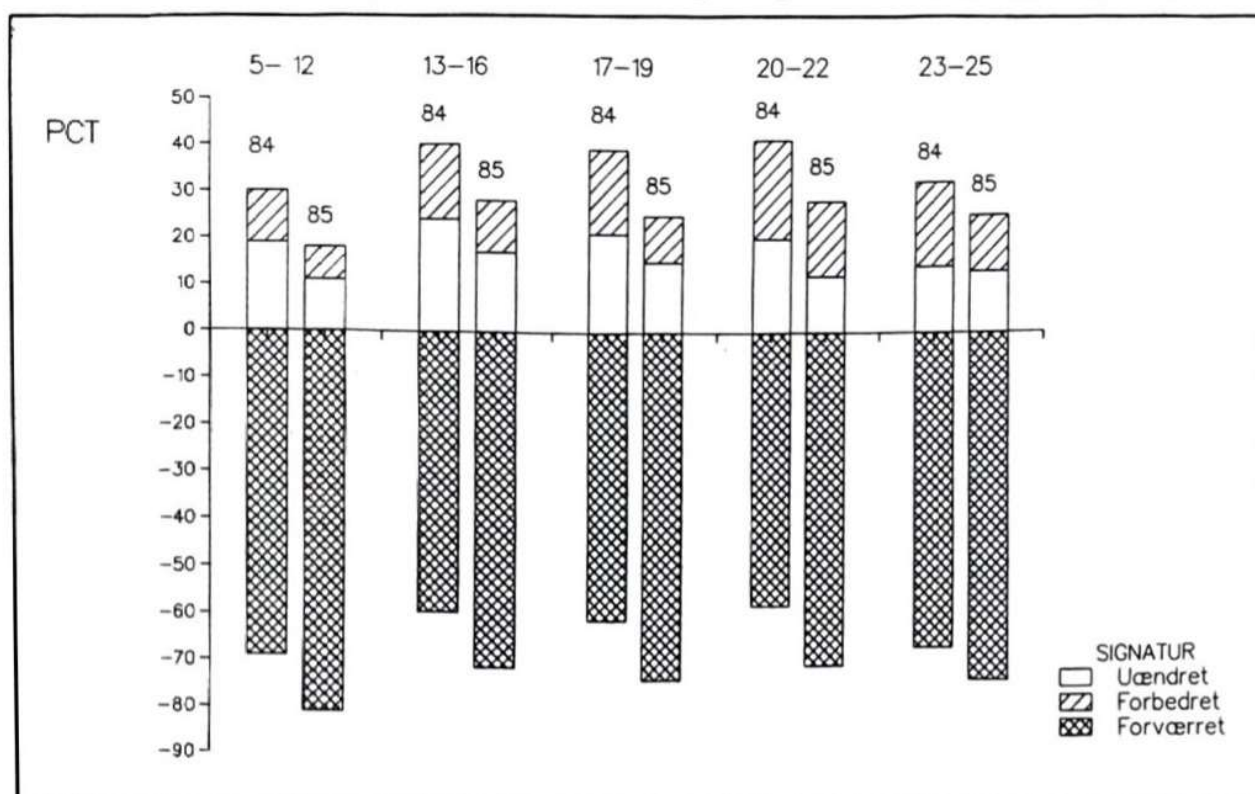
Men der kan også tænkes andre forklaringer. Både i 1984 og i 1985 blev de adspurgte bedt om at vurdere, hvordan forholdet mellem indvandrere og danskere har udviklet sig inden for de sidste 10 år. Figur 1 viser svarene for de fem holdningsgrupper.

De fem søjler i figuren er en opdeling efter antal point på indvandrerskalaen,

hvor gruppen med 5-12 point repræsenterer den mest negative og gruppen med 23-25 den mest positive gruppe. Figuren afslører en række interessante forhold. For det første viser det sig, at den enkeltes vurdering af udviklingen ikke er helt afhængig af, hvor pågældende selv står holdningsmæssigt. I de negativt indstillede grupper er der kun få, der skønner, at der er tale om en forbedring, i modsætning til de positivt indstillede, hvor langt flere vurderer udviklingen optimistisk. Men denne afstand indsnævres betydeligt i 1985.

For det andet skal man lægge mærke til, at allerede i 1984 er der et stort flertal, der mener, at forholdet mellem danskere og indvandrere er blevet forværret i løbet af de sidste 10 år. Dette flertal bliver signifikant større året efter uanset den enkeltes eget standpunkt. Endelig skal det tilføjes, at væksten i pessimisters andel ikke helt modsvares af faldet i de øvrige grup-

Figur 1. Befolkningens vurdering af hvordan forholdet mellem indvandrere og danskere har udviklet sig i de sidste 10 år. - Opdelt på holdningsgrupper (point).

per. Væksten skyldes også, at der er langt færre i 1985 end året før, der ikke kan tage stilling til spørgsmålet. Det ser altså ud som om den gruppe, der i 1984 føler, at de er for langt fra problematikken til at kunne tage stilling, året efter er i besiddelse af en viden, der muliggør en sådan vurdering. Hvor kommer denne viden og disse forestillinger fra? I 1984 var der 12 pct., som ikke kunne svare på spørgsmålet, i 1985 reduceres det til 5 pct. I 1984 mente 56 pct. af alle, at forholdet mellem indvandrere og danskere er blevet forværret inden for de sidste 10 år. I 1985 udgør denne gruppe 70 pct. Hvad ligger der bag denne udvikling, når det ikke modsvares af den faktiske holdningsudvikling hos befolkningen?

Svaret kunne være fristende enkelt: opinionsdannelsen. Materialet indeholder ikke oplysninger, der kan dokumentere denne antagelse. Men der er meget, der tyder på det. Andelen af tvivlere falder i takt med, at andelen af pessimister vokser. Jo højere grad af negativitet, des større forskydning mod pessimistiske vurderinger fra 1984 til 1985. Hvad betinger denne udvikling? Målingen af den enkeltes holdning retfærdiggør ikke denne pessimisme. Der er jo snarere tale om en forbedring end en forværring. Fænomenet ligner til forveksling, hvad der er observeret i Sverige og beskrevet af Charles Westin. Han fandt, at mens den svenske befolknings holdning til indvandrere er blevet bemærkelsesværdigt mere positivt fra 1969 til 1981, blev deres vurdering af udviklingen af forholdet mellem majoritet og minoritet mere pessimistisk. En af forklaringerne, Westin giver på dette tilsyneladende paradoks, bygger på Elisabeth Noelle Neumanns teori om opinionsdannelsen. Hun hævder, at menneskets angst for at isolere sig er det bærende grundelement i opinionsdannelsen. Efter-

som massemedierne i Sverige op til 1981 gang på gang har fremhævet, at forholdet mellem svenskerne og indvandrere er blevet forværret, får denne påstand mere og mere karakter af offentlig opinion. Skønt denne opfattelse ikke modsvares af flertallets personlige holdninger, tør den enkelte ikke give udtryk for en anden opfattelse af angst for at blive isoleret. Tavsshedsspiralen, som herved sættes i gang, kan medføre, at den oprindelige attitude med tiden viskes helt bort, og den almene opinion bliver til en selvopfyldende profeti.

I de senere år er det danske samfund hyppigere og hyppigere blevet konfronteret med beretninger om negativitet, intolerance, diskriminering og endda racistisk adfærd over for herboende fremmede nationaliteter. Med andre ord: Ifølge disse meldinger, det være sig fra pressen eller fra andre opinionsdannere, er det næsten blevet hverdagskost eller sågar normalt at være negativ over for indvandrere. Dette kan være et farligt budskab til identitets-svage unge uden fast forankrede normer, værdier og referencegrupper. At være negativ over for fremmede kan på denne måde blive et element i opbygningen af identiteten, det kan endda opleves som et slags middel til at sikre et tilhørsforhold og et fællesskab med de mange andre, der mener det samme. Man kan spørge sig selv, om der ikke herved skabes de bedste betingelser for, at latente antipatier kan udvikle sig til manifest negativitet.

Men polariseringen i dette spørgsmål kan også være et udtryk for, at holdningerne til en lang række grundlæggende værdier er under opbrud og forvandling. I et nyligt udkommet nummer af tidskriftet Fremtidsorientering redegør Rolf Jensen og Steen Thomsen for den fremtidige holdningsudvikling herhjemme. Fremskrivningen er dels baseret på de for-

ventede ændringer af makrostrukturer, dels udenlandsk holdningsforskning. Artiklen bygger på Hugues de Jovenels skelnen mellem materialistiske og post-materialistiske holdninger. De materialistiske holdninger findes blandt grupper, der stadig finder tilfredsstillelsen af deres materielle behov vigtigst. De post-materialistiske holdninger lægger derimod hovedvægten på andre værdier og ideer. Ifølge Jovenel har andelen af post-materialisterne ligget relativt konstant gennem 70'erne i Europa. Men dette skjuler den kendsgerning, at de helt unge (15-24 år) gennem perioden er blevet mere materialistisk indstillet, mens generationen fra 25 til 34 år er blevet betydelig mere post-materialistiske.

Et af grundelementerne i holdningen til minoritetsgrupperne er solidariteten. En solidaritet, som i høj grad har materielle elementer, eftersom det bl.a. drejer sig om indstillingen til at sikre dem adgang på lige fod med majoriteten til samfundets materielle goder. Når vandene skilles i spørgsmålet om holdninger til indvandrere i løbet af 1985, hvor de helt unge bevæger sig fra et relativt positivt standpunkt mod mere negative synspunkter, mens aldersgruppen på 25-39 år bliver mere positiv, kan det ikke udelukkes, at det er den af Jovenel omtalte tendens, der også gør sig gældende. Polariseringen kan således snarere have sit udspring i forskellige holdninger til at skulle dele de materielle goder med andre end den kendsgerning, at de andre er indvandrere eller flygtninge. Kun en bredere anlagt holdningsforskning, som også inddrager andre grupper med behov for samfundsmæssig støtte og solidaritet, kan give et definitivt svar på dette spørgsmål.

Men det er vigtigt at holde fast i denne tankegang, ikke mindst for indvandrernes og flygtningenes skyld. At vide, at den

negativitet og fjendtlighed og mistænksomhed, der omgiver én, ikke alene rammer mennesker med fremmed baggrund, men også omgiver danskfødte grupper af befolkningen, ændrer intet ved den kendsgerning, at der er tale om fjendtlighed og skepsis. Men det er antagelig lettere at leve med og overvinde, når man ikke har overdrevent positive forestillinger om, hvordan danskerne forholder sig til deres egne landsmænd, der har behov for samfundets støtte og solidaritet.

Afsluttende bemærkninger

1985 blev det år, der satte befolkningens holdning til en række alment accepterede og sjældent diskuterede demokratiske og humanistiske værdier på den hårdeste prøve i efterkrigstidens historie. Værdier som troen på lighed mellem mennesker uanset race, religion eller etnisk tilhørsforhold og værdien i solidarisk at bistå andre, der af en eller anden grund har behov for samfundets støtte. I 1985 bevilgede Danmark politisk asyl til ca. en tredjedel af de mennesker, der siden afslutningen af den anden verdenskrig har fået asyl her i landet. Dette skete på et tidspunkt, hvor beretninger om stigende racisme hørtes hyppigere og hyppigere. De begivenheder, der fulgte i kølvandet af flygtningenes ankomst, viste, at prøven var en belastning for nogle og en udfordring for andre. Befolkningens adfærd vidnede om splittelse. Denne splittelse afspejles også i de holdningsændringer, der er indtrådt i løbet af året.

Allerede i 1984 var der stor spredning og lang afstand mellem synspunkterne hos de indvandrer-negative og de indvandrer-positive. Året efter var denne afstand blevet større. Der er ikke tale om dramatiske og radikale udsving, men fronterne er blevet trukket skarpere op i løbet af dette år. Lidt forenklet kunne det siges, at ho-

vedtendensen er, at de i forvejen negativt indstillede blev mere negative, mens de positive rykkede endnu en tak mod positivitet.

En af de mest foruroligende konstateringer ligger i den kendsgerning, at de helt unges standpunkter er blevet mere negative fra 1984 til 1985.

Selv om holdninger justeres livet igenem under indtryk af nye erfaringer og nye påvirkninger, er de underlagt visse regelmæssigheder. Blandt andet er der en tendens til, at man bliver mere konservativt indstillet med alderen. Det er også velkendt, at tilhørsforhold til en generation og del i generationens kollektive erfaring er af væsentlig betydning for holdningerne siden hen. Skal man forstå en generations holdninger, er det ungdomsårenes kollektive erfaringer, man skal søge tilbage til.

På denne baggrund åbner konstateringen af de unges stigende negativitet dystre perspektiver for holdningerne til minoritetsgrupper i fremtidens Danmark.

Men der kan også drages mere optimistiske budskaber ud af dette materiale. Analysen viser, at uddannelse er den sikreste vej til at forhindre, at der opstår fordomme, negativitet og racisme mod fremmede.

Uddannelsessystemet har undergået en eksplosiv udvikling i de senere årtier, og denne udvikling ser ud til at fortsætte fremover. Der vil efter alt at dømme være flere og flere, der vil få del i denne uddannelseseksplosion. Uddannelsen, som er det moderne samfunds mest magtfulde socialiseringsinstrument, er også dets sikreste mobilitetspotentiale. Den sikreste vej til at tilvejebringe den grundlæggende tryghed, der er en forudsætning for at slippe for den angst og utryghed, som mennesker har tendens til at mobilisere

over for nye ukendte fænomener, folkeslag og kulturer.

Endelig må man ikke glemme, at tilvænning til hinanden mellem mennesker med forskellig baggrund, kultur og værdier tager tid. Danskerne og indvandrerne har nu levet sammen i nogle år. At holdningen til dem er blevet lidt mere positiv i et år, hvor befolkningens tolerance for etnisk forskellighed er blevet sat på en større prøve end nogensinde før tyder på, at tilvænnningen har haft sin effekt.

Referencer

- Blum, J.: Splinten i øjet. København 1986.
Henriksen, I.: Indvandrernes møde med social- og sundhedssystemet. Socialforskningsinstituttets publikation... (under udgivelse).
Jensen, R. & Thomsen, S.: Holdningsudviklingen i Danmark. Fremtidsorientering nr. 3, 1986.
Körmendi, E.: Os og de andre. Danskernes holdninger til indvandrere og flygtninge. Socialforskningsinstituttets publikation 153 (under udgivelse).
Lange, A. & Westin, C.: Etnisk diskriminering og social identitet. Stockholm 1981.
Westin, C.: Majoritet om minoritet - et studie i etnisk tolerans i 80-tallets Sverige. Stockholm 1984.